

- преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. — Л., 2007. — Т. 1 : 1812—1890 pp. — С. 57—105.
33. Сніцарчук Л. Українська преса 1891—1905 pp.: «Збудити і з'єднати нашу надпартію, якій на ім'я нація!» / Лідія Сніцарчук // Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст. : іст.-бібліогр. дослідж. — Л., 2009. — Т. 2 : 1891—1905 pp. — С. 3—43.
34. Трещаківський Лев [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Трещаківський_Лев.
35. Фундаментальная электронная библиотека : ЭНИ «Словарь псевдонимов» : Имена [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://feb-web.ru/feb/masanov/man/10/man19261.htm>.

Федір Дисак

«ВІН [МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ] ПЕРШИЙ ВИВІВ НАС, ГАЛИЧАН... НА ШИРОКИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСТВА»

Досліджено внесок М. Шашкевича у становлення літератури народною мовою та національне відродження у Галичині, а також його діяльність як автора літературних і публіцистичних творів та видавця перших літературних збірок. Проаналізовано його активну участь в «азбучній війні».

Ключові слова: Маркіян Шашкевич, Галичина, література народною мовою, національне відродження, публіцистична і видавнича діяльність, «азбучна війна».

Исследован вклад М. Шашкевича в становление литературы на народном языке и национальное возрождение в Галиции, а также его деятельность как автора литературных и публицистических произведений и издателя первых литературных сборников. Проанализировано его активное участие в «азбучной войне».

Ключевые слова: Маркіян Шашкевич, Галиция, література на народном языке, національне відродження, публіцистическая і издательская деятельность, «азбучная война».

The contribution of M. Shashkevych into formation of the literature in folk language and national revival in Galicia, as well as his activities as the author of literary and publicistic works and publisher of the first anthologies have been studied. His active participation in the «alphabetic war» has been analyzed.

Key words: Markiian Shashkevych, Galicia, literature in a folk language, national revival, publicistic and publishing activities, «alphabetic war».

Після виключення із Львівської духовної греко-католицької семінарії (21.02.1830 р.) Маркіян Шашкевич серйозно зайнявся самоосвітою. Особливо перейнявся ідеями слов'янського національного відродження. На основі багатьох праць видатних славістів, українських творів княжих часів і XIX ст., фольклорних збірників він відкрив для себе скарби народної поезії, зразки літератури народною мовою. А головне — переконався, що українці в Галичині — не частина польського чи російського народу і не якийсь там «рутенський» народець, а західна вітка того народу, який живе над Дніпром і з яким у галичан спільна мова.

Коли восени 1833 р. М. Шашкевич був поновлений у семінарії як екстерніст, а з вересня 1834 р. — як студент другого курсу філософії, то це вже була людина добре начитана, з розширеним світоглядом, зокрема «з готовим уже поглядом на свою *національну приналежність*» [19, с. 64]. Юнак горів бажанням щось робити для України. Напряму цієї праці визначили головним чином твори наддніпрянців. Як свідчить Я. Головацький, в «Енеїді» І. Котляревського, «Малороссийских песнях» М. Максимовича, граматиці О. Павловського Маркіян «побачив живий приклад, переконався о можності народної руської словесності, загадав велику гадку — утворити чисто народну словесність южноруську — і цій гадці вірен остався до кінця» [3].

На початку 30-х рр. XIX ст. у Львівській духовній семінарії навколо М. Шашкевича згуртувалася патріотично налаштована молодь, яка почала розмовляти по-українськи, вчитися писати «гражданкою», а головне — творити живою народною мовою. І. Франко відзначав, що у гуртківців, особливо у М. Шашкевича, визріли широкі замисли: «...витворити одноцільну, полудневоруську мову і літературу і при їх помочі воскресити цілу полудневоруську націю до нового життя духовного і громадського» [15]. У 1833 р. гурток молодих ентузіастів підготував рукописний збірник своїх поетичних спроб, який назвав «Син Русі, ілі Собрание стихотворов в рускім языку от клеру Семінарії енеральной в Львівгороді, руського краю Метрополій».

Назва збірки не випадкова. У той час, коли польські шовіністи заперечували існування України, українського народу та його мови, гуртківці сміливо і гордо заявили, що в метрополії є руський край, а

вони — його сини. Сам заголовок, зауважує С. Шах, свідчить і про те, «якою мовою тоді ще М. Шашкевич писав та як він і товариші його *слабо* громадянським правописом володіли, або інакше говорячи, які труднощі їм самі *правописні правила* громаданки справляли» [19, с. 74].

Мова збірки ще не була чисто народною, а форма віршів — досконалою. Та це й зрозуміло, адже то були перші спроби молодих ентузіастів писати українською мовою. Проте в збірці відчувалися радісний настрій, захоплення рідною історією, щире бажання творити українську літературу, віра в майбутнє. Особливо це помітно у поезіях, що відкривали збірку і були своєрідною програмою діяльності гуртківців.

У першому вірші, підписаному криптонімом О. Г., автор звертається до «синів Русі» і закликає: «Роздріт грубу поволоку, / Любі братя! Русі сини, / Гоніть чорну помороку, / Най порхає в пустини... / Час сон довгий покинути, / Котрий тяжит нам повіки. / Час вже стати — світ глянути, / Досить спання через віки... / Час! Час! ум наш роз'ярити, / Най блистає его сила, / Милость к музам заціпити, / Щоб і в руськім серцю тквила...» [12].

Думки цього твору підсилює теж емоційно наснажений закличний вірш М. Шашкевича «Слово до читателів руського язика»: «Дайте руки, юні други, / Серце к серцю най припаде, / Най щезають тяжкі туги, / Ум охота най засяде. / Разом, разом, хто сил має / Гоніть з Русі мраки тьмаві; / Зависть най нас не спиняє, — / Разом к світлу, други жваві!» [21].

З приводу наведених рядків дослідники висловлюються неоднозначно. Одні вказують, що «якоїсь виразної **політичної програми** (виділення наше. — *Ф. Д.*) у цьому маніфесті немає, як не було її і у гуртка» [14], що тут «ясної програми дії — ще нема» [1, с. 13], інші ж категорично стверджують, що у вірші «сконденсована уся програма гуртка “Руська трійця”» [9]. Не будемо з'ясовувати, в чій словах більше правди. Наголосимо на очевидному: поет закликає до згуртування патріотичних сил, наполегливої праці над собою, позбавлення розпачу, боротьби з «мраками тьмавіми», поширення освіти, словом, до пробудження національної самосвідомості.

С. Шах підкреслює: збірка «мала наскрізь патріотичний характер; всюди зазначається в ній *українськість* всупереч тодішнім

польським впливам» [19, с. 74]. Л. Луців акцентує на тому, що це був «перший крок до того, щоб українську мову поставити побіч інших слов'янських мов на галицькому українському ґрунті» [8].

М. Шалата допускає, що збірка не призначалася для друку, а була перевіркою літературних сил на готовність до великого діла [18].

Мабуть, переконавшись у «боездатності» молодих літературних сил, М. Шашкевич задумав видавати журнал, але дозволу не одержав, бо «семінаристам не вільно займатися періодичними виданнями» [1, с. 19]. Це його не зупинило — він вирішив підготувати до друку літературний збірник.

На думку С. Шаха, безпосередньою спонукою до цього була збірка «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (1833), у якій українські пісні подано польським алфавітом. У передмові до неї В. Залеський писав про шкідливість «вилучування русинів» від польської літератури і запитував: «Чи ми маємо бажати собі, щоб русини мали свою власну літературу?» [19, с. 76].

Отже, М. Шашкевич та його однодумці вирішили доказати, що українці мають не тільки право на свою літературу, а й саму літературу. Укомплектувавши другу збірку, молоді ентузіасти теж назвали її промовисто: «Зоря, писемце, посвящене рускому языку». 4 травня 1834 р. М. Шашкевич подав рукопис до львівської цензури, звідки незабаром його переслали до Відня. Вирішення долі альманаху тривало більше року.

Рукопис не зберігся, тому серед дослідників існують різні думки щодо повного змісту збірки. Більшість вважає, що в ній була, зокрема, стаття М. Шашкевича про Б. Хмельницького. Є також припущення, що Маркіян умістив тут низку своїх творів [6].

31 липня 1835 р. збірка була офіційно заборонена. Цензуру найбільше занепокоїла мова збірки і матеріали про Б. Хмельницького, які розцінювалися з політичних позицій. Загальний центральний цензор В. Копітар писав з Відня, що «Зоря» Шашкевича — «твір, присвячений руській мові», і цим він буде «утішним і приємним» українцям в Угорщині та Росії, але на нього «з ревністю і заздрістю» дивитимуться поляки і великороси. У збірці Копітар побачив намір творити рідну українську літературу. А він був тієї думки, що «природне майбутнє цієї нової літератури — розвиватися за рахунок

польської і великоросійської». Тому перед Австрією постає питання: «Чи може і чи повинна вона підтримувати русинів за рахунок і на шкоду польській літературі? ... за рахунок і на шкоду великоросійській?»).

Ревний захисник Австрійської монархії побоювався, щоб урядова підтримка галичан не спричинила виникнення у Наддніпрянській Україні «духовної опозиції» до «петербурзької необмеженої влади», яка швидко спрямувала б цю опозицію проти Австрії.

Що ж стосується самої збірки, то, відзначивши «в основному непоганий... доволі ґрунтовний, іноді навіть дотепний» зміст рукопису «Зорі» і назвавши жанри деяких творів, Копітар звернув увагу на «фрагмент пісні про ватажка козаків Хмельницького» і наголосив, що тому збірка «ворожа Польщі» [11, с. 52].

Копітар не захотів брати на себе відповідальність і на повторне доручення міністерства внутрішніх справ відповів: «**Дозволено відповідно до загальних цензурних норм** (виділення наше. — Ф. Д.). Але оскільки тут має місце... конкретний і чисто політичний випадок, я змушений наполягати на попередньому рішенні і на міркуваннях львівського цензора» [11, с. 53].

У Львові збірку оцінював доктор теології і водночас професор моральної теології місцевого університету та почесний канонік Венедикт Левицький. З його відгуком погодився митрополит Михайло Левицький. Обидва високі достойники «знайшли» низку причин, щоб заборонити «Зорю». В офіційному листі до президії Галицького губернського управління митрополит писав:

«1. Самі тільки нагадування про сумні історичні події, зв'язані з релігійним і політичним гнітом, який під колишнім польським урядом терпіли тутешні жителі і корінні русини особливо через вплив єзуїтів і лихварів, яких використовувано як знаряддя утиску, і який спричинив криваву відплату під час козацьких війн Хмельницького, викликали б гіркі відчуття, коли б рукопис був надрукований і розповсюджений. Тому що:

2. Цей твір може дати привід тим, хто схильний ставити під сумнів відданість місцевого греко-католицького кліру і галицько-руської нації австрійському цісарському урядові, звинувачувати згадуваний греко-католицький клір і руську націю у прихильності до Росії і неуніатської церкви, особливо з тієї причини, що згаданий

твір написаний вихованцем греко-католицької семінарії Маркіяном Шашкевичем...» [11, с. 61, 63].

Характеризуючи дії названих Левицьких, Л. Луців наголошує: «*Не допустили до друку “Зорі” самі таки українці: Митрополит і його цензор, які не розуміли, яке велике значення має для розвитку українського народу і його церкви українська народна мова*» [8, с. 18]. Нагадаємо, що цензор Копітар дозволив!

Поки вирішувалася доля збірки «Зоря», М. Шашкевич зробив ще один сміливий крок. У день народження цесаря Франца I він у семінарії «*виголосив промову* (виділення наше. — *Ф. Д.*) народною українською мовою, ще й зачитав ювілейну оду “Голос галичан”» [16].

Така думка пробивалася до читачів упродовж десятиліть. Справа в тому, що одні дослідники заперечували або тільки припускали виголошення промови, інші говорили про надруковану оду. Були й такі, що ототожнювали поняття «промова» й «ода», маючи на увазі один виступ. Насправді промову Шашкевич виголосив. Підтвердження цього знаходимо у фундаментальній праці К. Студинського «*Львівська духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—1843)*» [13]*. М. Тершаковець у свій час допускав, що «Голос галичан» був «*поетичним компонентом прозового українського виступу М. Шашкевича*» [17].

Зміст промови, звичайно, не був довільний. Він визначався дорученням митрополита М. Левицького від 12 серпня 1834 р., який вимагав від ректора семінарії, щоб на початку кожного місяця здібні питомці виголошували промови в присутності товаришів і ректорату, в яких би з’ясовували, що «*мають питомці вже тепер в семінарії робити, щоб могли пізніше, як священники, тим успішніше свої обов’язки супроти монарха між парохіянами сповняти*» [19, с. 86].

Для патріотів, які думали про відродження української народності в Галичині, такі промови давали можливість виступати по-

* На сторінках СІІ—СVІ автор подає реєстр промовців за 1834—1843 рр. і зазначає, хто якою мовою виступав. Від 4 жовтня 1834 р. до 30 травня 1843 р. виступило 56 семінаристів, з них тільки чотири — українською мовою (інші — латинською, німецькою або польською). І першим, хто відважився заговорити українською мовою, був М. Шашкевич. У реєстрі (с. СІІ) дослідник говорить про це ще непевно («*мабуть, в руській мові*»), а згодом (с. ССLV) — цілком категорично: «*Марк. Шашкевич виступив вперше з руською промовою*». І сталося це 12 лютого 1835 р.

українськи, поширювати свої погляди, пробуджувати самосвідомість семінаристів, які незабаром повинні працювати серед народу. На думку К. Студинського, це була і «реакція проти польських симпатій, які так живо захопили дуже значну часть питомців Львівської духовної семінарії» [13, с. CVI—CVII].

Приклад Шашкевича згодом наслідували Роман Пасічинський (1837 р.), Антін Могильницький (1839 р.), Рудольф Мох (1841 р.).

В оді «Голос галичан», яка стала першим друкованим твором М. Шашкевича, йшлося про те, що народи зійшлися на велике свято, аби висловити «усердну подяку» цісареві та помолитися за його довголіття, бо з ним «ввесь рід, вся сторона щасна» [10].

Однак не змістом промови й оди вразив громадськість М. Шашкевич. Безпрецедентним було те, що і промова, і вірш були українською мовою. У ворогів України це викликало ненависть*, а в патріотів — захоплення. Я. Головацький зазначав, що тоді «руський дух піднявся на 100 процент» [13, с. CCLV]. Ода, за словами М. Устияновича, «зазвеніла в серцях галицьких русинів неначе труба, що кликала мерців із гробу» [19, с. 83]. У своїх спогадах він засвідчує, що надруковану оду розхапували не лише в духовній семінарії, а й у місті та провінції.

Про значення цього вірша М. Устиянович пафосно писав і в статті «Молодая Русь» [5]: «В тій малій пісоньці одбився, якби в величавім образі високий дух і глибоке несрівняне чувство того молодця (автора. — *Ф. Д.*). Заспівав он в ній по святоруску, заспівав з широкої української груди...» і підняв «руское слово в нечасмії світи». «Блискивицею шибла тая малая пісня по землі Галича і, розмножившись в тисячних переписках і трафивши кождому до сердца, розсвітила яснійше ціль народного желанія, і сталася... основним звуком для молодих письменників Галича».

М. Шалата припускає, що своїм виступом у семінарії М. Шашкевич прагнув досягти двоякої мети: духовенству «хотів довести, що українська мова здатна виразити навіть найвищі в тогочасному

* Священик І. Сенкевич, який у семінарії був під впливом польської конспірації, згадував: це «розсердило мене так, що я пів року засідався на М. Шашкевича, щоб кинути його в канал; якщо був би він і згинув у моїх руках, я не уважав би цього за проступок; навпаки, якщо б мене й були б повісили за це вбивство, то я уважав би себе мучеником за *святу польську справу*, а вбивство — за заслугу, тим більше, що згинув би один *москаль!*» [19, с. 89].

розумінні патетичні речі, а землякам-семінаристам хотів нагадати, що народну мову пора вводити до культурного вжитку» [16].

Навіть після того, як «Зоря» була заборонена, а в упорядників збірки вчинено обшук і взято їх під поліцейський нагляд, М. Шашкевич не переставав пропагувати українську мову. Наступний відважний крок він зробив на свято Покрови в жовтні 1836 р.: в соборі Св. Юра віряни вперше почули його **проповідь** українською мовою. Маркіяна підтримали побратими — Ю. Величковський і М. Устиянович. Того ж дня перший виголосив проповідь українською мовою у церкві Успіння, а другий — у церкві Св. Параскеви. Ці дії науковці розцінюють як революційні, бо тоді у Львові лише Я. Геровський (селянський син!) проповідував по-українськи в церкві Св. Миколая. Ірина Богун пише, що «оця своерідна демонстрація трьох патріотів викликала враження політичної акції і окрилила широку громадськість» [2].

У 1836 р. заходився М. Шашкевич і коло укладання українсько-німецького словника та книжечки для малих дітей у народних парафіяльних школах. Цю книжечку він назвав «**Читанка**». У ній він, як видно з його звернення до цензури, хотів «зробити своєму народові прислугу і його дітей вчити любити Бога і ближнього в рідній мові, заціпити в їх чутливих серцях ті релігійні і моральні почування, що їм колись будуть потрібні як будучим лояльним горожанам держави і як правдивим християнам» [19, с. 93].

Другого грудня 1836 р. «Читанка» була подана духовній владі, однак влада не дозволила її друкувати, хоча книжечка наскрізь релігійна і моральна. Побачила світ «Читанка» аж 1850 р. і відтоді тривалий час використовувалася у школах Галичини.

Дуже важливою є участь М. Шашкевича у т. зв. азбучній війні, яка виникла в Галичині у середині 30-х рр. XIX ст. Започаткував цю війну Й. Лозинський, який у польському тижневику «Rozmaitości» (1834. — № 29) опублікував статтю «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego». Автор намагався довести необхідність переведення українського письма на польський алфавіт. Побачивши у пропонованій реформі серйозну небезпеку для української мови й літератури, М. Шашкевич написав полемічну **статтю** «Азбука і abecadło», яка була надрукована анонімно окремою брошурою в Перемишлі 1836 р. тиражем 3000 примірників.

Публікація починається констатацією зміни ситуації в питаннях мови і літератури. Якщо «кілька десятків років тому нікому із слов'ян не прийшло б на думку заснувати справжню народну літературу», то «сьогодні маємо збірники пісень, прислів'їв і народних повістей, описи звичаїв і побуту і т. п.; уважніше почали приглядатись до народу, порівнювати споконвічно існуючі мови слов'ян, виявляти зв'язки між ними як щодо внутрішнього їх духу, так і щодо зовнішніх ознак; почали глибше вникати в мову, підносити її до писемної і робити з цього висновки» [20]*.

Саме цей рух наштовхнув Й. Лозинського на думку щодо «запровадження польського АВСД-ла для українського письменства». Ця ідея знайшла прихильників й ворогів. М. Шашкевич побачив у ній велику загрозу для українства й вирішив аргументовано переконати в цьому громадськість. Свій виклад він веде у двох паралельних площинах. Першим планом ідуть його судження, а на другому плані (у виносках) подаються цитати із праці Лозинського, що є предметом полеміки. Таким чином, читач має можливість зіставити дві позиції та переконатися, на чийому боці правда.

Насамперед Шашкевич звертає увагу на те, що Лозинський прагне закласти міцний фундамент під свій проект, стверджуючи, нібито така ідея зародилася в нього на основі книжок, що, «здається, належать до дуже давніх часів», а переконався він (Лозинський) у доцільності її реалізації, ознайомившись із українськими піснями, надрукованими польським алфавітом у «Rozmaitościach», «Gazecie Lwowskiej», «Pielgrzymie Lwowskim» на 1822 р., у збірці В. Залеського «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (1833), а також із виступами в пресі про те, що кирилиця стає на перешкоді приєднання слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської. Критик не погоджується з Лозинським, стверджуючи, що книги, які той має на увазі, не такі вже й давні: «...появились вони в часи запопадливого намагання поширити унію на Україні, яка була під польським пануванням» (с. 125). Публікації ж українських пісень польськими літератами спричинилися до багатьох «неточностей і недоречностей, через які у тих, що не знають української мови, може скластися дуже помилкове уявлення про цю мову» (с. 125).

* Далі при посиланні на це видання сторінку вказуємо у тексті.

Назвавши ключову тезу Лозинського, нібито кирилиця «стає головним чином на перешкоді приєднання слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської», Шашкевич намагається переконливо довести її абсурдність. Він запитує, що саме необхідно розуміти під таким приєднанням: «впровадження чужих зворотів і способів висловлювання до зовсім відмінної слов'янщини чи також те, аби західний європеєць міг читати слов'янські твори?» (с. 126).

Відповідаючи на першу частину запитання, полеміст передусім наголошує на суспільному призначенні літератури, на її просвітницькій ролі. Він пише: «Література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі; отже, повинна вона зародитись, вирости з власного народу і зацвісти на тій же самій ниві... Література є постійною потребою усього народу. Основна мета її і завдання — ширити освіту серед всього народу аж до окремих його представників» (с. 126).

М. Шашкевич підкреслює: «Якщо будемо впроваджувати до слов'янської літератури чужі звороти і чужий спосіб висловлювання... то будемо втручатися в тіло, що має свою душу, іншою, чужою душею, яка не прихилиться до народу, і, таким чином, література належатиме лише декільком так званим європейським літераторам, через що розминеться зі своєю головною метою» (с. 126).

Полеміст вказує і на неконкретність висловлювання Лозинського — «література загальноєвропейська». У Європі народів багато, стільки ж літератур і правописів. То до кого приєднуватися? Адже «один і той же самий знак латинського абеткадла у різних народів має зовсім інше, а навіть протилежне значення» (с. 127). Проілюструвавши це конкретними прикладами, Шашкевич резюмує: «Отже, кожен народ буде читати українське письмо відповідно до свого правопису і буде творити з українських слів незрозумілі нісенітниці, страшні для вуха слов'янина, а звідси виникне не зовсім правильна думка про українську мову» (с. 127).

Проблему приєднання «до так званої з а г а л ь н о є в р о п е й с ь к о ї л і т е р а т у р и через посередництво латинського абеткадла» Шашкевич розглядає і з іншого боку. Зауваживши у примітці, що уже маємо і шість слов'янських мов (українську, далматинську, хорватську, чеську, польську, лужицьку), які вживають латинський алфавіт, але своїм правописом відрізняються, він запитує: «Правопис

котрої з європейських мов або принаймні із слов'янських оберемо для наших звуків?» (с. 127). Щоб довести безглуздість самої ідеї приєднання, публіцист розмірковує над його наслідками. Хід його думок такий.

Якщо візьмемо польський правопис, «зробимо нашу літературу дещо доступнішою для поляків», але що на це скажуть чехи, південні слов'яни? Як вони будуть читати *cz, sz, ž* і т. д., якщо «ім ці знаки зовсім чужі»? Використання правопису одного слов'янського народу викличе невдоволення інших народів. Коли ж запровадимо французький, італійський чи німецький правопис, то «станемо о д н о м у з цих народів доступними для читання, але ж не для слов'ян» (с. 127). Більше того, приєднуючись до Заходу, «віддалимося від слов'ян, до яких належимо тілом і душею, — і, таким чином, будемо незрозумілі ні собі, ні чужим: собі, тобто слов'янам взагалі, через правопис, а іншим — через склад і дух мови» (с. 127—128).

Показавши неспроможність ідеї приєднання, Шашкевич переходить до обґрунтування переваг кирилиці над латиницею, виявляючи глибоку обізнаність із науковою літературою, зокрема із працями видатних «учених мужів із слов'янського роду» — В. Копітара, П. Шафарика, Й. Добровського, Ф. Метелька, П. Дайнка, І. Берліча.

Не погоджується Шашкевич і з думкою Лозинського про те, що українська мова не була досі літературною. Щоб довести її безпідставність, він спирається на літературні пам'ятки минулих століть («Слово о полку Ігоревім», «Нестора літопис», «Правду руськую», «Статут литовський», «Вопрошеніє Кюриково»), дипломатію руських князів і митрополитів. Порівнюючи мову стародавніх пам'яток з мовою старослов'янською і народною руською, Шашкевич стверджує: «Мова у згаданих пам'ятках старовини своїм духом і складом в одних цілком, в інших більше подібна до останньої, яку маємо у народних повістях і прислів'ях, ніж до першої, покрученої на греччині» (с. 130).

Що ж стосується «писаних пам'яток, особливо хронік» XVII—XVIII ст., то в них, на думку автора, «українська мова зазнала негативного впливу змішаної польської мови» (с. 130).

Стаття засвідчує, що автор вдумливо простудіював і граматики О. Павловського, Й. Левицького, М. Лучкая, І. Могильницького та міг судити про їх недоліки. Однак він не згоден з думкою, що грама-

тика мусить бути першоосновою письменства. На його переконання, граматики «повинна бути не законодавцем мови, а її найвірнішим відображенням, тому треба учитися своїй мові не з граматики, а з живої мови і її літератури, треба показати всі властивості й особливості її розвитку і законів, згідно з якими — залежно від обставин, що на неї впливають, — мова розвивалась і розвивається. Такої граматики чекаємо з нетерпінням» (с. 130).

Далі виклад має суто лінгвістичний характер. Оскільки Лозинський, порівнюючи азбуку з абecedлом, намагався довести непридатність кирилиці, то Шашкевич фахово аналізує вісім пунктів праці опонента, зіставляючи конкретні відмінності звукової і буквенної систем польської та української мов. Очевидно, будучи впевненим у доказовості своєї аргументації, він закінчує статтю не висновком, а риторичним запитанням: «Чи ж можливо, щоб польське абecedло послужило для вираження всіх українських звуків, коли воно недосконале для передачі навіть усіх польських?» (с. 134).

Стаття за сприяння Й. Левицького і з фінансовою допомогою владики І. Снігурського була швидко надрукована в Перемишлі та розіслана «в усі сторони краю, до всіх визначних тоді патріотів» [19, с. 103]. Так ім'я М. Шашкевича стало широко відоме, а брошура не тільки здобула визнання, а й відіграла певну роль у національному відродженні. Б. Дідицький пізніше писав, що вона «розбурхала так сильно пристрасті русинів, що вони пробудилися і до свого свідомого приходу» [19, с. 103].

Багато українців усвідомило, що перехід на латиницю був би катастрофою. Я. Головацький згодом визнав: «Вопрос о замене русской азбуки на польское абecedло немаловажен... То вопрос о существовании: быти или не быти русинам в Галичине. Приими галичане в 1830-х годах польское абecedло — пропала бы руская индивидуальная народность» (с. 177).

Найбільшим досягненням М. Шашкевича і його побратимів є видання «Русалки Дністрової». Про цю збірку написано багато наукових праць, у яких вона охарактеризована докладно і всебічно. Тому обмежимося кількома словами. Своїм альманахом видавці переконливо довели всім, хто не визнавав українського народу, його мови й літератури, що такий народ існує, має свою прекрасну мову, свою літературу. Ця збірка пробуджувала в українців Галичини на-

ціональну свідомість, а у творчої молоді — прагнення до праці задля рідного народу і його культури.

У «Русалці Дністровій» надруковано три публіцистичні матеріали М. Шашкевича. Альманах відкриває його стаття «Передслів'є». Вона починається сумною констатацією, що в Галичині досі немає української літератури народною мовою. У той час, коли інші слов'янські народи досягли певних успіхів, нам доводиться «на долині в густій студеній мраці гибіти» (с. 136). Щоправда, мали і ми своїх співців та учителів, але «найшли тучі і бурі», тому вони заніміли, а «народові і словесності надовго ся здрімало» (с. 137). Так образно натякає автор на причини культурного відставання галичан. Але його тішить, що «язик і хороша душа руська» не пропали, а збереглися «серед слов'янщини, як чиста слеза дівоча в долоні Серафима» (с. 137).

Особливо радують М. Шашкевича поява збірок українських народних пісень та інші «хороші і ціловажні діла». Примітка до цих слів засвідчує, що він був досить добре обізнаний із досягненнями української літератури, фольклористики, мовознавства. Він знає «Енеїду» І. Котляревського, «Малороссийские повести» Г. Квітки-Основ'яненка, «Малороссийские приказки» Є. Гребінки, твори П. Гулака-Артемівського, Т. Падури, збірники М. Цертелева, М. Максимовича, І. Срезневського, В. Смирницького, В. Залеського, Й. Лозинського, перший українсько-російський словник І. Войцеховича, граматики О. Павловського, М. Лучкая, Й. Левицького. На його думку, це «здорові, повносильні рісткі», про які «нам цілою душею [треба] дбати», котрі треба плекати і примножувати, поки «під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величею» (с. 137).

Порівнюючи свою «Русалочку з-над Дністра» із тими «ціловажними ділами», Шашкевич відзначає її скромний «наряд». Очевидно, має на увазі зміст, вигляд, може, й мову. Ніби виправдовуючись за це, пише, що вона його («наряд») прийняла «від природи і простодушного, і добросердного народа» (с. 137). Він вірить, що сестриці вибачать їй такий «наряд», приймуть її і прикрасять.

Автор звертає увагу і на правопис збірки. А він виявився зовсім революційний. Адже упорядники вводили в дію фонетичний правопис. Вони керувалися правилом, яке у сербському письменстві уже застосував Вук Караджич: «Пиши — як чуєш, а читай — як видиш».

Наприкінці автор просить «Русалку» поклонитися всім тим, хто допоміг їй родитися, хто наповнив збірку народними піснями, історичними матеріалами і власними творами. А назвавши конкретні імена, проголошує: «Честь їм най буде і слава, і в руських дітях найусердніша подяка!» (с. 138).

В історичному розділі «Русалки Дністрової» першою подана невеличка **стаття** М. Шашкевича «Старина». В ній історія порівнюється з піснюю хорошою, дзвінкою, що «різним способом в наші часи загомонює, що різним настроєм озивається з передвіка до нас» (с. 138). То вона промовляє тихим голосом, сповнює серця солодким почуттям, піднімає душу «величною силою», то тужливим плачем дідів зворушує до сліз внуків, то навіює втіху і радощі та викликає шану до праотців.

Друге порівняння старовини із дзеркалом, як вода чистим, теж промовисте. В такому дзеркалі відображено «лице столітей». У ньому внуки бачать, як батьки, діди жили і діяли, що їх радувало, а що засмучувало, як вони думали і сприймали світ, з ким стикалися і як це на них впливало, що їх надихало «до сильного діяня, а що їм силу віднімало, який їх язик, яка бесіда, яка їх душа, яке серце» (с. 138). Словом, у цьому дзеркалі видно, якими хотіли постати перед нащадками їх прадіди і на що сподівалися.

Проспівавши такі дифірамби старовині, Шашкевич констатує, що чужа історія українців цікавить («чужина нас займає»). І з докором запитує, чому ж рідна історія «не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом!» (с. 138). Адже наші предки теж залишили по собі чимало писемних пам'яток. Вони збереглися у різних людей, у різних місцях. Автор ставить завдання — зібрати їх докупи і, звичайно, осмислити. Тоді «стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу перідніх і нинішніх літ всього народа» (с. 139).

У кінці публікації М. Шашкевич зазначає, що знайшлися учені мужі, які хочуть зібрати «тоту неув'ядаєму красоту передвіцьку», але їх замало на таку велику справу. До цих подвижників він звертається з побажанням якнайшвидше дати можливість людям користуватися результатами їх праці.

Альманах «Русалка Дністровая» завершує **рецензія** М. Шашкевича на етнографічну збірку «Ruskoje wesile», видану Й. Лозинським

1835 р. в Перемишлі. В ній автор схвально відгукується про задум Лозинського зібрати ладкання, упорядкувати і дати до них «опис обрядів весільних народа руского», високо оцінює виконану ним роботу. Водночас висловлює жаль, що упорядник «ще і половини всіх обрядів і пісень, по всій Русі співаємих, не зібрав» (с. 135). І докоряє за те, що в книжці немає того, що в «збірці народових пісень нельзя забувати», а саме: навіщо нам потрібні збірки обрядових пісень? З якого становища їх розглядати? Наскільки давні ті пісні й чому досі не застаріли? Котрі з них давніші, а котрі нинішні? Яку роль у них виконують різні особи і предмети? Якими є мелодія і склад пісень? Чим вони відрізняються від думок, чабарашок, шумок, коломиюк та інших українських пісень? «О сем всім ні сліду» (с. 135).

Рецензента обурює те, що мова і правопис у збірці не українські. Він пише, що Лозинський «велично красні діви (ладканя) прибрав в лахмате не насъке, переплів красні пахнющі цвіти тернинов і бодлаками, нарядив чужі мислі і слова нагинками руськими і поставив на їх причолку дивогляди *księdz, największy, sendzia, łasno, starościny, choronży, źrідło* і еще дуже много енчих, що істинного русина ужасають» (с. 135).

Однак найбільшим недоліком збірки («непрощеним гріхом») вважав Шашкевич те, що Лозинський відкинув «азбуку питоמו руськую, приняв букви ляцькіі, котрі ціло не пристають к нашому языкові» (с. 135—136). Він пристрасно запитує: «Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодості нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила?..» (с. 136).

Високопарно характеризуючи цього вченого, його азбуку, її призначення для українського народу, Шашкевич закінчує рецензію такими словами: «Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердею перед довершеним знидінням, була найкріпльшим стовпом, несколибимою скалою, на котрій Русь святая, через тільки столітей люто печалена, крепко стояла. Є то діва райська звідострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким дохом овіває; єї то чудне діло, що ми досі р у с и н а м и!» (с. 136).

Тут варто зауважити, що в рецензії автор не захищає кирилицю, але в «Русалці Дністровій» уже використовується «гражданка», як і в наддніпрянських виданнях.

У статті «Старина» ми бачили вияв не тільки фольклористичних, а й історичних уподобань М. Шашкевича. Про його зацікавлення українською історією свідчить і **стаття** «О запорожцях й їх Сьічи», яку вперше опублікував Н. Вахнянин у журналі «Зоря» [4]. У передмові п. н. «З манускрипту Маркіяна Шашкевича» Вахнянин не вдається до аналізу гіпотези Шашкевича про виникнення козащини, оскільки вона опирається на праці Бантиш-Каменського та інші історичні розвідки, а Шашкевич «не мав, певно, претенсій стати історіографом». Публікатор наголошує лише на двох важливих моментах. З одного боку, «манускрипт... подав нам доказ, як щиро і широко заходився Маркіян коло духового добра нашого народу. Он прочув, що нарід не збудиться так скоро до нового життя, наколи не спізнасть докладно своєї бувальщини, або, як сам каже, “биличної правди”». З іншого боку, Маркіянова «розправка важна єдино яко перша історична праця, писана в нашім краю язиком народним».

Тут звернемо увагу на такий факт. Редакція журналу, опублікувавши статтю Шашкевича у 1882 р. (!), зауважує, що вона «важна для нас не так під взглядом річевим, як більше під взглядом язиковим і літературним». І вибачається перед читачами за те, що друкує її фонетичним правописом, дотримуючись оригіналу. А свій вчинок пояснює так: «Першій, щодо часу, писатель галицько-руській і першій будитель нашой народности із довговікового сну вповні достоїн того, щоби вдячні земляки пошанували єго пересвідчення на полі язика і правописи».

Те, що зробив М. Шашкевич для свого народу, високо оцінили й інші дослідники його життя і творчості. Так, С. Шах назвав його «подвижником ідеї національного відродження галицьких українців серед неймовірно тяжких обставин на Галицькому каменистому ґрунті» [19, с. 133]. Б. Лепкий висловився ще більш ємко: «Поезія Маркіяна Шашкевича була не йно в його писаннях, але й в учинках. Він *перший* вивів нас, *галиччан*, з зачарованого галицького кола *поза галицькі рогачки на широкий шлях українства*. Він розширив таким чином наші виднокруги в безконечність. Для галицької України зробив те, що роблять генії для свого народу, — вказав нам шлях поступу» [7].

1. Білецький О. «Русалка Дністровая» / О. Білецький // Русалка Дністрова. (Фотокопія з видання 1837 р.). — К., 1972. — 186 с.

2. *Богун І.* Біля джерела «Русалки Дністрової» / І. Богун // Наше Слово. — 1988. — 21 січ.
3. *Головацький Я.* Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу / Я. Головацький // Шашкевич М. Твори / Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. — К., 1982. — С. 265—266.
4. Зоря. — 1882. — Ч. 10.
5. Зоря Галицка. — 1850. — Ч. 81, 82, 86—88.
6. Історія української дожовтневої журналістики / О. І. Дей, І. Л. Моторнюк, М. Ф. Нечиталюк та ін. — Л., 1983. — С. 74.
7. *Лепкий Б.* Маркіян Шашкевич / Б. Лепкий. — Коломия, 1912. — С. 105.
8. *Луців Л.* Маркіян Шашкевич / Л. Луців. — Нью Йорк, 1963. — С. 17—18.
9. *Петраш О.* «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники / О. Петраш. — К., 1986. — С. 50.
10. Писання Маркіяна Шашкевича / [Видав М. Возняк]. — Л., 1912. — С. 9. М. Возняк подає дві редакції оди: усну і надруковану. Цитуємо за другою редакцією.
11. «Русалка Дністрова»: док. і матеріали / упоряд., вступ. ст. та прим.: Р. І. Стеблій, О. А. Купчинський; упоряд. прим. Я. Грицак. — К., 1989. — 543 с.: іл.
12. Син Русі (1833). — Л., 1955. — С. 22. У цьому передруку твори подаються за автографом, сучасною орфографією зі збереженням усіх мовних особливостей.
13. *Студинський К.* Львівська духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—1843) / К. Студинський. — Л., 1916. — ССLX+416 с.
14. *Федченко П.* Матеріали з історії української журналістики / П. Федченко. — К., 1959. — Вип. 1 : Перша половина ХІХ ст. — С. 136.
15. *Франко І.* Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. — К., 1981. — Т. 29. — С. 43.
16. *Шалата М.* Маркіян Шашкевич / М. Шалата // Шашкевич М. Твори. — К., 1973. — С. 6.
17. *Шалата М.* Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність / Михайло Шалата. — К., 1969. — С. 50.
18. *Шалата М.* «Перші будителі народного духу в Галичині» / М. Шалата // Шашкевич М. Твори / Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. — К., 1982. — С. 7.
19. *Шах С. О.* Маркіян Шашкевич та галицьке відродження / С. О. Шах. — Париж; Мюнхен, 1961. — 229 с.
20. *Шашкевич М.* Азбука і абетка / М. Шашкевич // Шашкевич М. Твори. — К., 1973. — С. 124.
21. *Шашкевич М.* Твори / Маркіян Шашкевич. — К., 1973. — С. 23.